

Yngvar Reichelt

Agder Akademis gullmedalje

Søndag 27. oktober 2002 ble Agder Akademi reetablert, som et moderne vitenskapsakademi. Markeringen skjedde i Arendal Rådhus på dagen 40 år etter at akademiet ble etablert. Agder Akademis medalje i sølv ble delt ut til alle de tilstedeværende som en velkommen overraskelse. Dette var et nypreg av den opprinnelige medaljen til akademiet, som ble delt ut første gang i 1967.

Redaktør Magnus Breilid tok allerede i 1948 et initiativ for å få opprettet et akademi i Agder. Det ble imidlertid først forgang i arbeidet da dr. philos Halvor Vegard Hauge tiltrådte som rektor ved Kristiansand Katedralskole sommeren 1960.

Agder Akademi ble stiftet 27. oktober 1962 med Hauge som preses. Akademiet ivret sterkt for opprettelsen av et universitet i Kristiansand, og arbeidet politisk for å fremme saken blant annet ved å ta initiativ til at den første universitetskomiteen ble dannet. Andre viktige saker for det unge akademiet var videre utbygging av Aust-Agder-museet og et bygg for Kristiansand Museum. Resultatet ble i første omgang Agder distriktshøgskole som ble startet opp i 1969 med Hauge som direktør.

Agder Akademi var et åpent akademi hvor alle over 21 år kunne melde seg inn, i motsetning til de tradisjonelle vitenskapsakademiene som hadde innvalg av medlemmer.

Idéen om å lyse ut prisoppgaver kom fra Hauge. Det nystiftede akademiet sendte i februar 1963 ut brev til 14 vitenskapsmenn og kvinner, innen 7 forskjellige fagfelt, og ba om forslag til en passende prisoppgave. De ble også forespurt om å medvirke ved bedømmelsen av innsendte oppgaver. Prisoppgavene ble diskutert på rådsmøtet som ble avholdt i Arendal 4. mai 1963, og den endelige bestemmelsen ble tatt av styret.

I alt fem prisoppgaver ble lyst ut 27. januar 1964:

1. Ei systematisk-morfologisk eller fonematisk skildring av eit målføre på Agder
2. Omlegginga i jordbruket i eit bygdelag på Agder i tida ca. 1850–1914
3. Kvakksalvere og folkemedisin på Agder
4. Sølvsmedkunsten i Setesdal før og etter handverksloven av 1839
5. En undersøkelse av årsakene til forekomst av grønt vann i Agderfjordene

Innsendte besvarelser skulle være anonyme, og konvoluttene med navneseddelen skulle bare åpnes dersom avhandlingen ble funnet verdig til belønning. Belønningen var en gullmedalje samt 2.000 kroner. Fristen for innsending var satt til 15. desember 1965.

Medaljen

Styret i Agder Akademi måtte nå ta stilling til medaljen. Olav Bø, professor i folkeminnevitenskap (senere omdøpt til folkloristikk og i dag er samlet i Institutt for kulturstudier og orientalske språk) ved Universitetet i Oslo, foreslo å ta utgangspunkt i portalen på Hylestad stavkirke [1]. Hylestad stavkirke ble bygget rundt år 1175 i Setesdal, Aust-Agder. Stavkirken ble revet i 1664, men portalene ble tatt vare på og befinner seg nå på Historisk museum i Oslo.

Stavkirkeportalene har motiver fra heltesagnet om Sigurd Fåvnesbane. Dette motivet kjenner vi fra blant annet 50-kroneseddelen i perioden 1985–97 (utgave VI) og dagens 1-krone mynt (revers). Ingrid Lowsow, tegner ved Institutt for folkelivsgranskning, tegnet i 1964 to utkast til medaljen med portalen som utgangspunkt. Utkastene ble lagt frem på årsmøtet i april 1964, som ga styret fullmakt til å arbeide videre med saken *på fritt grunnlag*.

Sekretær Haakon Flottorp skriver i sitt svar til Olav Bø at årsmøtet var redd for at utkastet inneholdt for mange detaljer til å kunne anvendes i lite format, og at de stilte seg tvilende til det *brukne sverd* som symbol for en organisasjon som skal fremme vitenskap, men at det andre motivet så bedre ut. Han skriver videre at de og kan tenke seg et helt nytt motiv, men at det er smått med fantasi [2].

Hauge hadde også kontaktet professor Kaare Strøm ved Universitetet i Oslo om medaljesaken. Foruten å være Norges første limnolog var han også svært oppatt av heraldikk. Etter å ha forkastet sine egne idéer om fylkesvåpen og gamle eller karakteristiske motiver, stanser han ved idéen om *store menn* [3]:

Store menn. Jeg stanser ved det, og der er vi så heldige å ha to. Først ABEL. Oppvokset fra sped barndom i Gjerstad med dype røtter der, død i Froland. Så WERGELAND. Vel var han bare sine 9 første år i Kristiansand, men for en slik gigantskikkelse regner vi med slikt, som

jo Norges mest beåndete skulptur viser, Vigelands monument i Kristiansand. Med disse to har Akademiet en representant for de eksakte videnskaper, en for diktning, humaniora, og sosialt virke. Begge av overveldende dimensjoner, ingen andre mulige kommer nær dem.

FIGUR 1 og 2: Utkast til medalje tegnet av Ingrid Lowsow. Motiver fra nederst på den høyre portalen: Smeden Regin smir et sverd til Sigurd. Sigurd prøver sverdet, men det bryr. Regin smir et nytt sverd av delene til Gram, sverdet som var Odins gave til Sigurds far. Merk den nynorske teksten, Agder Akademi hadde en språkdebatt på samme tid. Utkastene befinner seg i arkivet til Agder Akademi.

Han skriver videre:

Hvordan medaljen bør utformes, kan være noe uvisst. Det vanligste er jo å plassere to sammen på medaljens avers. Men jeg er ikke sikker på at deres portretter kler hverandre, i alle fall må det en betydelig kunstner til for å få det til. Skulle det gå, kan reversen være et sterkt stilisert eiketre, og med AGDER AKADEMI samt åpen plass til inngraving av mottagerens navn, og året.

Han spekulerer også i hvem som kan utføre en slik medalje, og foreslår selv billedhuggerinnen Maja Refsum.

Medaljesaken ble tatt opp på styremøte 3. april 1965. Styret ønsker å gå videre med det andre utkastet til Lowsow samt forslaget til Kaare Strøm om å bruke Abel og Wergeland. Hauge mente at Strøms forslag var *noe mer dynamisk enn Hylestad-motivet*, som han fryktet kunne få et museumspreg.

Justisminister Jens Haugland kommenterte at *det kunne virke en smule pretensiøst å presentere Wergeland som sørlending, men denne innvendingen faller bort dersom en bruker kunstverk med tilknytning til landsdelen. Abel måtte kunne tas som sørlending!*

Styret overlater til Hauge, som nå har trukket seg som preses, et verv som ble overtatt av fylkesmann Henrik Svensen, å forberede saken for årsmøtet som skulle avholdes 26. april.

Kaare Strøm skriver i et 10. april 1965 at han har vært på myntkabinettet og sett på flere hundre medaljer[4]:

Ingen med to portretter på samme side er vellykket! Min konklusjon er at medaljen bør ha portrett av Wergeland på den ene siden, Abel på den annen, og at disse portretter bør gjøres etter Vigelands skisser (en tredje stormann fra Agder). Slikt kan medaljør H. Rui utføre.

Hauge ringer så til Rui, som 24. april sender noen skisser samt 3 medaljer, to fra serien til Videnskabselskabet i Trondheim (Abel 1952 og v. Schmettow 1965) samt medaljen over Kong Olav fra 1963. Rui skriver i følgebrevet [5]:

Personlig ville jeg foretrekke en medalje uten rand (som Kongen) men det beror jo så meget på teksten. Enten bør det være lite (som Kongens monogram) eller så meget at det pent fyller sirkelen.

FIGUR 3: Minnejetong fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, 1952. Portrettet av Niels Henrik Abel er modellert av Tone Thiis Schjetne, medaljen er gravert og preget av H. Rui. Referanse: TZZ 128.

FIGUR 4: Medalje gitt ut i anledning kong Olav Vs 60-års dag. Modellert og gravert av H. Rui. Referanse: TZT 165.

FIGUR 5 og 6: Ruis første utkast til medalje for Agder akademi. Tegnet med blyant på kalkérpapir. Riksarkivet PA-0599 Rui.

Han foreslår at de skal få Videnskabsselskabet tillatelse til å benytte Abel, da han fortsatt har jernmodellen og de da vil spare en del penger.

På årsmøtet 26. april ble det gjort enstemmig vedtak om å legge Ruis utkast til grunn for medaljen. Sekretæren, Else Dannevig, skulle kontakte Videnskabsselskabet for å innhente tillatelse til å bruke Abel. Akademiet returnerer også de tre medaljene til Rui og skriver [6]:

Vedlagt følger de utlånte medaljer som har vært flittig studert. Jeg håper de ikke er skadet på noen måte. Skulle det være tilfelle, ber jeg om at vi må bli gjort ansvarlig.

I styremøte 22. november 1966 tar akademiet en endelig avgjørelse angående medaljene og meddeler Rui dette per brev. De ønsker å bruke Ruis utkast og presiserer hva som skal med [7]:

Abel-siden: Hans navn, årstall for fødsel og død.

Wergeland-siden:

Øverst: Dikterens navn, årstall for fødsel og død.

Tvers over: *Agder Akademi stiftet 1962*

Nederst: Prisvinnerens navn.

Medaljen skal være uten rand, størrelse 35 mm, i gull.

Det ble videre sendt brev til direktør for Oslo kommunes kunstsamlinger Ragna Thiis Stang (tante til Tone Thiis Schjetne, som har modellert flere medaljer for Videnskabsselskabet i Trondheim, inkludert Abel fra 1952) med forespørsel om å få bruke Vigelands Wergelandsstatue som utgangspunkt for medaljen. Herfra fikk de imidlertid et negativt svar, med henvisning til overenskomsten mellom Gustav Vigeland og Kristiania kommune av februar 1921, som sier at:

Kommunen er ikke berettiget til at la plastisk kopiere Vigelands arbeider uten i konserveringsøiemed.

Da Rui ble meddelt dette, tok han direkte kontakt med Ragna Thiis Stang, og påpekte at Ivar Throndsen alt i 1911 hadde laget en 17. mai-medalje over Nordraak-statuen, at det i 1950 ble laget en 17. mai-medalje i Tønsberg over monumentet *Mor og barn*, samt at Rui selv i 1961 laget en Nansenmedalje for Vitenskapsakademiet i Oslo etter et utkast av Vigeland. Ragna Stang mente på den bakgrunn at det var skapt presedens som frigjorde medaljer med reproduksjoner av offentlige statuer.

FIGUR 7: Ivar Throndsens 17. mai-medalje fra 1911 over Bjørnson og Nordraak. Referanse: S & H 364. © Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. Foto: Mårten Teigen.

FIGUR 8: Medaljen ble opprinnelig modellert av Gustav Vigeland i 1902 på oppdrag fra W.C. Brøgger. Tenkt delt ut som Nansenfondets medalje for fremme av norsk videnskap. Bestyrelsen i Nansenfondet var imidlertid ikke fornøyd med medaljen, og den ble ikke tatt i bruk. I 1961 fikk Rui i oppdrag å lage medaljen. Han brukte Vigelands portrett, men graverte nye bokstaver og revers. Medaljen deles i dag ut som påskjønnelse til de personer som inviteres til å holde Nansen minneforelesning. Vigeland-museet katalognr. 1676, 1677 og 1678.

Alt var nå klart for at Rui kunne begynne å produsere medaljen. Jernmodellen med portrettet av Abel hadde han allerede, og det var god tid til årsmøtet, som var planlagt i slutten av april.

Prisoppgavene

Tidlig i 1966 begynte bedømmelsen av de innsendte prisoppgavene.

I klassen *folkemedisin på Agder* kom det inn tre bidrag, som ble bedømt av førstekonservator Lily Aall og førstearkivar Olav Bø. Manuskriptet merket

med motto *Livet er kort, kunsten lang, diagnosen vanskelig og erfaringen bristende* ble bedømt verdig til å motta en av de utsatte belønningene. Avhandlingen var skrevet av Alv Sverre Hvidbergskår.

I klassen for *omlegginga av jordbruket* kom det inn i alt fire bidrag, som ble bedømt av Thv. Saltrøe og Knut Mykland. Et av manuskriptene var ikke merket med motto, men omhandlet Søgne. Denne avhandlingen var skrevet av Hans Try og ble funnet verdig til å motta en av de utsatte belønningene.

I klassen *forekomst av grønt vann* var det kommet inn en besvarelse, som ble bedømt av professorene Trygve Braarud og Kaare Strøm. Besvarelsen var en hovedfagsoppgave i botanikk ved Universitetet i Oslo med motto *Coccolithus huxleyi* og var skrevet av Ingebjørg Kvalbein. Avhandlingen ble bedømt som verdig til å motta en av de utsatte belønningene.

Et uventet problem

Tidlig april 1967 melder Rui fra om et problem som har dukket opp [8]:

Idet jeg skal begynne på teksten til siden med Wergeland oppstår et problem jeg ikke tidligere har vært oppmerksom på – og det er spaserstokken Wergeland holder bak ryggen. Den hindrer plasseringen av AGDER AKADEMI over midten av medaljen, og til overflod har AKADEMI flere bokstaver enn AGDER. Jeg har i skisse I plassert AGDER over og AKADEMI under midtlinjen, og med små bokstaver ST. 1962.

I skisse II har jeg plassert AGDER AKADEMI i underkant med plass for den tildeltes navn i feltet, ev. med TILDELT foran Wergeland. I denne utførelse blir det dog vanskelig å få med stiftelsesåret da det blir svært mange bokstaver, men i ugravert stand gir det en mere harmonisk plassering av hele teksten. Ja, selv i gravert stand vil jeg foretrekke II, for to navn er jo sjelden like lange og da kan det i I oppstå et misforhold ved særlig korte eller særlig lange navn.

Rui la også med et blyavtrykk.

FIGUR 9: Ruis skisse I med AGDER AKADEMI plassert over midten av medaljen. Tegnet med blyant på kalkérpapir. Riksarkivet PA-0599 Rui.

FIGUR 10: Ruis skisse II med AGDER AKADEMI plassert i underkant. Tegnet med blyant på kalkérpapir. Riksarkivet PA-0599 Rui.

Hauge svarer Rui en uke senere. Han har da konferert med daværende preses, fylkesmann Henrik Svensen [9]:

Fylkesmannen er stemt for å følge ditt råd om å velge alternativ II. Selv om jeg heller sterkt til alternativ I, vil jeg slutte meg til deres forslag.

21. april sender Rui to prøver i sølv av medaljen. Den ene preget av 1,7 mm plate og den andre av 2 mm. Han konkluderer selv med at 1,7 mm blir for tynt. Videre foreslår Rui at om den ikke skal bæres, men ligge i et etui bør man gå opp til 2,5 mm så den blir litt mer gedigen. Skal den bæres er derimot 2 mm passe.

Samme dag sendes den endelige bestillingen fra akademiet. De bestiller tre medaljer i gull med prisvinnernes navn inngravert.

Hans Try
Ingebjørg Kvalbein
A.S. Hvidbergskår

Alv Sverre Hvidbergskår hadde selv foreslått å bare benytte initialene i fornavnene. Medaljene skulle leveres i etuier.

FIGUR 11: Agder Akdemis medalje slik den forelå ved utdelingen i 1967. Navnet til prisvinneren ble gravert på reversen. Avslag finnes i sølv, bronse og tambak. Referanse TZT 179.

Medaljene ble overlevert vinnerne på årsmøtet torsdag 8. juni 1967 i Lillesand rådhus.

Nye prisoppgaver

I 1969 lyste Agder Akademi nok en gang ut prisoppgaver. Det var som sist fem forskjellige:

1. Litteratur: Sørlandsskolen i norsk litteratur
2. Historie: Prisonfanger fra Agder 1807–14
3. Kunsthistorie: Rosemaling i Agder
4. Botanikk: Variasjoner og utbredelse av slekten Sorbus i Agder
5. Misjonshistorie: Misjonærer fra Agder på 1700-tallet

Innleveringsfristen var satt til 1. desember 1971 og belønningen som sist, en gullmedalje og 2.000 kroner.

Det ble denne gangen bare utdelt premie i en av klassene. Denne gikk til cand. mag., senere professor, Knut Halvorsen for *Variasjoner og utbredelse*

av slekten *Sorbus* (rognebær) i Agder. Medaljen og pengebeløpet ble overrakt under 10 årsmarkeringen av Agder Akademi, torsdag 5. april 1973. Belønnin-gen ble overrakt av daværende preses domprost Arthur Thorbjørnsen. Medal-jen ble også denne gang slått av H. Rui.

Reetablering

På 80-tallet sank aktiviteten i Agder Akademi og selv om det ikke ble formelt avvirket, lå arbeidet brakk i flere år. Først i januar 2002 reiste Thor Einar Hanisch spørsmålet om en revitalisering og videreføring ville være ønskelig gjennom en henvendelse rettet til rektor ved Høgskolen i Agder, Ernst Håkon Jahr. Det ble nedsatt en interimstyre med Jahr som preses og Hanisch som sekretær.

I forbindelse med reetableringen tok leder av interimstyret, Ernst Håkon Jahr, initiativ til å få laget en sølvversjon av medaljen. De originale stemplene, utført av H. Rui, ble – etter et omfattende søk av tidligere akademisekretær Olav Breen – funnet, og medaljen ble preget i et opplag på 100 stykker.

FIGUR 12: De originale stemplene til medaljen. Merk at det er inngravert H. Rui i nedkant av stemplene.

Det ble i tillegg gravert inn datoen for reetableringen, 27. X. 02, på medaljens revers på den plassen som var tiltenkt prisvinnners navn. Ca. 70 av disse ble lagt ved kuverten på reetableringsfesten etter modell av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim, som har dette som en årlig tradisjon.

FIGUR 13: Sølvmedaljen som ble utdelt ved reetableringen i 2002. Slått med originale stempler og inngravert 27. X. 02 på reversen.

Hundreårsmarkeringen

I forbindelse med hundreårsmarkeringen for oppløsningen av unionen mellom Sverige og Norge i 2005 ble det i 2004 lyst ut en ny prisoppgave. Oppgaven gikk ut på å beskrive og analysere Sørlandets avvikende resultat fra resten av landet når det gjaldt den andre folkeavstemninga i 1905 (om kongedømme/republikk). Det kom bare inn en besvarelse. Den sakkyndige komiteen fant ikke denne verdig til å motta gullmedalje. En eventuell utdeling ville ha funnet sted på årsmøtet 27. oktober 2006.

Tiden vil vise om Agder Vitenskapsakademi opprettholder sin gamle tradisjon med å dele ut gullmedaljer for prisoppgaver.

- [1] Brev fra Olav Bø til A.A., 11. april 1964. Agder Akademis arkiv, J.nr. 43/1964.
- [2] Brev fra sekretær Haakon Flottorp til Bø, 23. november 1964. Agder Akademis arkiv, uten J.nr.
- [3] Brev fra Kaare strøm til Hauge, 1. mars 1965. Agder Akademis arkiv, J.nr. 2/1966.
- [4] Brev fra Strøm til Hauge, 10. april 1965. Agder Akademis arkiv, J.nr. 8/1965.
- [5] Brev fra Rui til Hauge, 24. april 1965. Agder Akademis arkiv, J.nr. 33/1965.
- [6] Brev fra Hauge til Rui, 5. mai 1965. Riksarkivet PA-0599 Rui.
- [7] Brev fra sekretær Else Dannevig til Rui, 26. november 1966. Riksarkivet PA-0599 Rui.
- [8] Brev fra Rui til Dannevig, 7. april 1967. Riksarkivet PA-0599 Rui.
- [9] Brev fra Hauge til Rui, 14. april 1967. Riksarkivet PA-0599 Rui.